

Rimski ugovori

Gruić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:088702>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-23**

image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

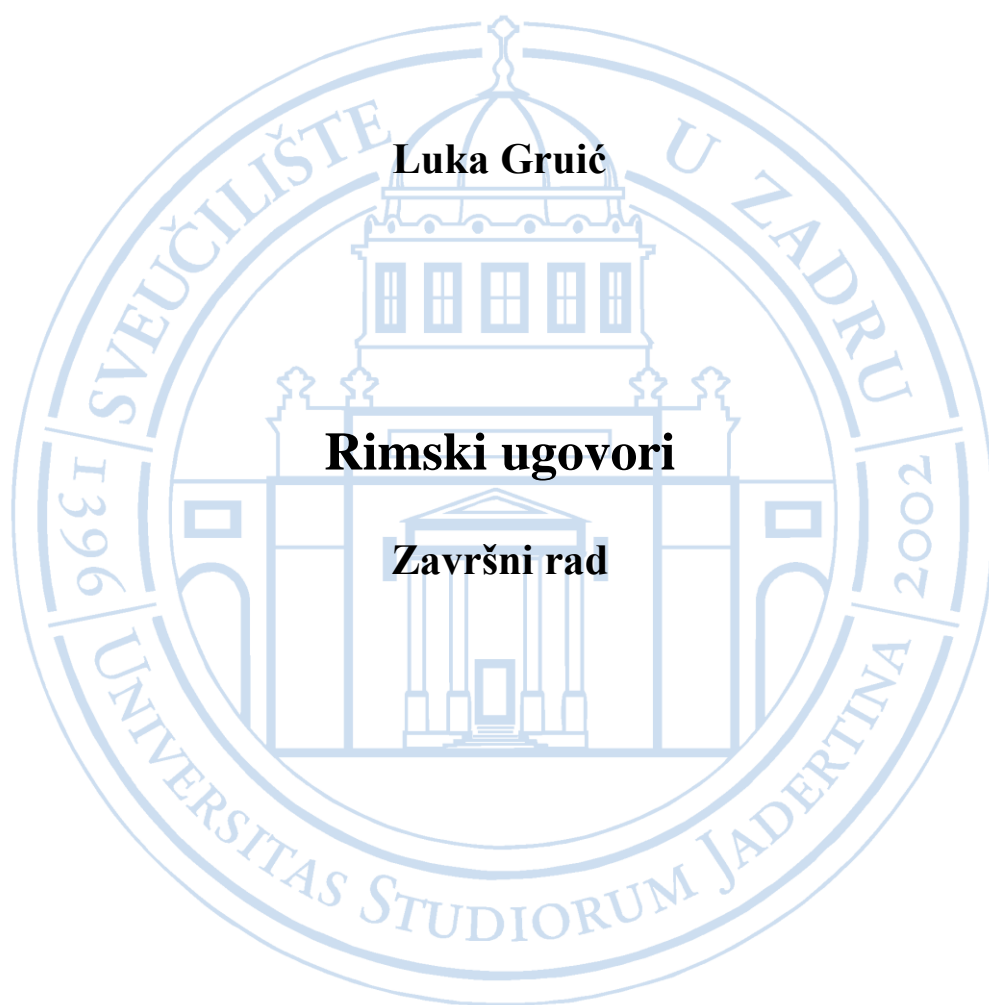
zir.nsk.hr

image not found or type unknown

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Prijediplomski jednopredmetni studij povijesti

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Prijediplomski jednopredmetni studij povijesti

Rimski ugovori

Završni rad

Student/ica:

Luka Gruić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Luka Gruić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Rimski ugovori** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 17. listopada 2023.

Sažetak

Ovaj rad se bavi prikazivanjem odnosa između Kraljevine Italije i ostalih europskih velesila te prati dinamiku talijanskih pretenzija kako na hrvatski dio Jadrana tako i na ostale teritorije koje su oni smatrali da bi trebali pripadati njma. Zatim se prati ulazak Italije u Prvi svjetski rat (Londonski ugovor iz travnja 1915.) na stranu sila Antante upravo zbog obećanja određenih teritorija radi čega Italija napušta Trojni savez čija je članica bila još od 1882. Fokus rada se dalje premješta na Rapalski ugovor iz studenog 1920. kojim je Italija i „de iure“ ostvarila preuzimanje određenih dijelova hrvatskog Jadrana. Nakon toga se fokus rada premješta na jednu od važnijih osoba hrvatske povijesti u periodu oko Drugog svjetskog rata, a to je Ante Pavelić. Prati se njegov odnos s Mussolinijem, još od 1927. kada su uspostavljeni prvi kontakti pa do Pavelićeva povratka u Hrvatsku 1941. i dalje prema kraju Drugog svjetskog rata. Objašnjava se i poraz Jugoslavije od Hitlerove Njemačke nakon čega dolazi do proglašenja Nezavisne Države Hrvatske i ustoličenja Pavelića na njenom čelu čime je ispunjeno ono zbog čega se on i obratio Mussoliniju 1927., a to je nezavisnost Hrvatske. U konačnici, ispunjenje onoga što je Mussolini zatražio od Pavelića se dogodilo u vidu Rimskih ugovora od 18. svibnja 1941. potpisanima na 25 godina. Međutim, potrajali su samo malo više od dvije godine, jer je Pavelić nakon što je bila objavljena kapitulacija Italije 8. rujna 1943. iskoristio situaciju te je 10. rujna 1943. izdao Državno-pravnu izjavu o razrješenju Rimskih ugovora.

Ključne riječi: Ante Pavelić, NHD, Rimski ugovori, Benito Mussolini, Londonski ugovor, Rapalski ugovor, Prvi svjetski rat, Drugi svjetski rat

Summary

Treaties of Rome

The topic of this thesis is „Treaties of Rome“. This work is divided into period around First World War and period around Second World War. First part describes how Italy entered First World War in favour of Triple Entente although Italy was a member to Triple Alliance since 1882 and at first when First World War broke out Italy remained neutral. The reason for that was because France, Russia and UK promised to Italy some territorial gains, which included some parts of Croatian coast, which is very important for this topic. At first, Italy only occupied those areas, but later in 1920 when Treaty of Rapallo was signed they gained those areas officially. Second part is focused on Second World War when Hitler attacked and defeated Yugoslavia. After Yugoslavia was defeated he wanted to install Vladko Maček as a key person there but Maček refused and Hitler accepted another person which was Ante Pavelić and he was proposed by Benito Mussolini. Mussolini and Pavelić had contacts since 1927, Pavelić wanted independence for Croatia and Mussolini supported any action against Yugoslavia because he thought he could gain parts of Croatian coastline more easily then.

Key words: Ante Pavelić, NHD, Treaties of Rome, Benito Mussolini, Treaty of London, Treaty of Rapallo, First World War, Second World War

Sadržaj

Contents

1. Uvod	7
2. Prvi svjetski rat	8
3. Londonski sporazum	11
4. Završetak Prvog svjetskog rata i Rapallski ugovor	13
5. Poraz Jugoslavije i proglašenje NDH.....	15
6. Rimski ugovori	19
7. Razrješenje i kraj rimskih ugovora.....	20
8. Zaključak	23
9. Popis literature	25

1. Uvod

Usljed velikih diplomatskih kriza i brojnih prijetnji ratom u svijetu krajem 19. stoljeća sve veći broj država počinje usmjeravati znatan dio novčanih sredstava u vojne svrhe. Tako je još 20. svibnja 1882. u Beču sklopljen vojno-politički savez između Njemačke, Austro-ugarske i Italije, poznatiji i kao Trojni savez. Preteča tog saveza je bio Dvojni savez iz 1879. između Njemačke i Austro-ugarske, a Trojni savez je zapravo nastao njihovim povezivanjem s Italijom. Upravo to pristupanje Italije tom savezu je bitno za kasniji tok povijesnih zbivanja.

Kroz većinu 19. stoljeća glavne europske sile su pokušavale održavati političke granice, određene sfere utjecaja netaknutima, drugim riječima željele su održati nekakvu vrstu ravnoteže među glavnim europskim silama. To razdoblje, poznatije i pod nazivom „Concert of Europe“ je razdoblje relativnog mira i stabilnosti u Europi a uslijedilo je nakon burnog razdoblja koje su obilježili Napoleonovi ratovi i ratovi koji su se odvijali u sklopu Francuske revolucije. Početak tog „novog sistema“ je uslijedio nakon Bečkog kongresa iz 1815. U prvim godinama nakon Bečkog kongresa glavnu riječ su vodile Austrija, Francuska, Prusija, Rusija i Velika Britanija. Sastanci su se održavali ne po nekoj ustaljenoj praksi, već kada je za to postojao nekakav opravdani razlog, ali unatoč tome može se reći da su generalno bili uspješni u sprječavanju ili lokaliziranju sukoba. Neke članice koje su bile više konzervativnije, poput Rusije, Austrije i Prusije) su koristile ovaj sistem kako bi oponirale revolucionarnim i liberalnim pokretima te kako bi oslabile snagu nacionalizma. Nadalje, postoje podijeljena mišljenja o periodu trajanja ovog „novog sistema“. Naime, neki smatraju da se on raspao ubrzo nakon osnutka, dakle već u 1820-im godinama, dok drugi smatraju da je potrajao sve do izbijanja sljedećeg velikog sukoba koji je bitno izmijenio svijet, a to je Prvi svjetski rat. Oni koje tvrde da je potrajao duže, slažu se s činjenicom da imamo dvije njegove faze, koje se razlikuju po dinamici odigravanja samih događaja. Sama razdjelna točka između dvije faze su Revolucija iz 1848., tzv. Proljeće naroda

i Krimski rat (1853.-1856.). Sama Revolucija iz 1848. iako nije dovela do nekih značajnih teritorijalnih promjena u Europi je predstavljala veliki izazov za održavanje postojećeg sistema jer je sa sobom donijela težnje za nacionalnom neovisnošću, jedinstvom nacija te liberalne i demokratke reforme. U konačnici, prvoj fazi je presudilo doba nacionalizma koje je uslijedilo i to što se nije uspjelo spriječiti ratove koji su doveli do talijanskog i njemačkog ujedinjenja 1871., uslijed čega se mapa Europe bitno izmijenila. Nakon njemačkog ujedinjenja Otto von Bismarck je želio oživiti „Concert of Europe“ kako bi zaštitio ono što je Njemačka sebi prisvojila i kako bi joj osigurao vodeću ulogu u europskim poslovima. Takav revitalizirani „Concert of Europe“ je sada uključivao Austriju (koja je u to vrijeme još uvijek bila dio Austro-ugarske), Francusku, Italiju, Rusiju, Veliku Britaniju, s Njemačkom kao glavnom kontinentalnom silom. Ova druga faza je također protekla u razdoblju relativnog mira i stabilnosti među europskim velesilama i sama činjenica da između njih nije bilo ratova je omogućila širenje europske moći na druge kontinente, odnosno na Aziju i Afriku. Ovo razdoblje je potrajalo do neposredno pred izbijanje Prvog svjetskog rata.¹

2. Prvi svjetski rat

Sama događanja koja se mogu povezati s Prvim svjetskim ratom sežu u razdoblje kraja 19. stoljeća. Tada je razdoblje relativnog mira i stabilnosti, koje je započelo s Bečkim kongresom iz 1815. počelo biti ugroženo uslijed različitih faktora. Neki od njih su povlačenje Velike Britanije u određenu vrstu izolacije, koja se prvenstveno očituje u praksi njezine diplomacije da ne sklapa neke trajne saveze, zatim početak propadanja Osmanskog Carstva, kolonijalna ekspanzija europskih velesila i jačanje Prusije pod vodstvom Otta von Bismarcka. Upravo je Prusija u ovom periodu prije prestanka većih sukoba do Prvog svjetskog rata ostvarila pobjede u ratovima koje su joj omogućile nagli rast i razvitak. Naime, pobjeda u austrijsko-pruskom

¹ C. Clark, 2013, 121-152

ratu iz 1866. je omogućila uspostavu pruske hegemonije u Njemačkoj, dok je pobjeda u francusko-pruskom ratu iz 1870.-1871. omogućila Bismarcku da ujedini njemačke zemlje u Njemačko carstvo pod pruskim vodstvom. Nakon poraza u ovom ratu, glavni cilj Francuske za sljedećih par desetljeća je postao osvetiti se za poraz iz 1871., tzv. Revanšizam i povratiti izgubljene pokrajine Alsace i Lorraine. Tada započinje formiranje prvih vojno-političkih saveza koji imaju svoje direktne sljedbenike u savezima koji su sudjelovali u Prvom svjetskom ratu. Naime, Bismarck je želio izolirati Francusku i izbjeći rat na dva fronta te je stoga u tu svrhu ispregovarao stvaranje saveza. Njegov cilj je prije svega bila mirna Europa koja bi se bazirala na ravnoteži snaga, a bio je u strahu kako bi savez između Austrije, Francuske i Rusije uništio Njemačku. Osim toga, bio je u strahu od udruživanja barem dvije od tri gore navedene zemlje jer bi se onda treća država udružila s Njemačkom jedino ako bi ona pristala na neke velike zahtjeve ili ustupke. Na kraju se odlučio na savez s dvije zemlje, odnosno 1873. je sklopljen Trocarski savez između careva Njemačke, Austrije-ugarske i Rusije. Glavna ideja oko sklapanja tog saveza je bila ta da se neutralizira neprijateljstvo između Austro-ugarske i Rusije i to na način da se podijele njihove interesne zone na Balkanu, tj. Bismarck je planirao Rusiji prepustiti dominaciju nad istočnim Balkanom, a Austro-ugarskoj nad zapadnim Balkanom, s time da je na taj način još više izolirao svog glavnog neprijatelja Francusku. Prvi Trocarski savez je potrajao do 1878. kada je prekinut zbog pobjede Rusije u rusko-osmanskom ratu (1877.-1878.) jer se Austrija zabrinula zbog prevelikog ruskog utjecaja na Balkanu, koji je za nju bio područje od vitalnog interesa. Već nakon tri godine je ponovno obnovljen Trocarski savez (1881.) U sklopu drugog saveza je dogovoreno da se ne smiju raditi nikakve teritorijalne promjene na Balkanu bez prethodnog dogovora te je Austriji dopuštena aneksija BiH. Osim toga, dogovoreno je postupanje u slučaju rata između članice saveza i velike sile koja je izvan saveza, tj. u tom slučaju bi preostale dvije članice ostale neutralne. Isti savez je ponovno obnovljen 1884. ali je istekao 1887. U konačnici, Bismarck je uspio privremeno očuvati veze s

Rusijom Ugovorom o reosiguranju iz 1887. koji je zapravo bio tajni dogovor između Njemačke i Rusije da ostanu neutralne ako jedna od njih bude napadnuta od strane Francuske ili Austro-ugarske, ali nakon njegovog isteka isti nije bio obnovljen. Umjesto toga, 1892. se razvio savez između Francuske i Rusije. Tada se odnos snaga malo promijenio te su preostale članice iz Trocarskog saveza, a to u bile Njemačka i Austro-ugarska, sklopile 1879. Dvojni savez. Njima se 1882. priključila treća članica, koja je jako bitna za tok događanja oko početka Prvog svjetskog rata, a to je Italija i savez tada postaje Trojni savez. Za Bismarcka je sklapanje ovih saveza bilo jako bitno jer je želio izolirati Francusku na način da tri carstva rješavaju bilo kakve probleme i nesuglasice između sebe. Kada je savez bio ugrožen 1880. zbog pokušaja Britanaca i Francuza da stupe u pregovore s Rusijom, Bismarck ga je reformirao 1881. Bismarck je mir s Rusijom smatrao temeljem njemačke vanjske politike, ali car Wilhelm II. ga je natjerao da se umirovi čim je stupio na prijestolje 1890., a na mjestu kancelara ga je naslijedio Leo von Caprivi, koji je nagovorio Wilhema II. da se ne obnovi Ugovor o reosiguranju iz 1887. U konačnici je ovakav razvoj situacije omogućio Francuskoj da stvori protutežu Trojnom savezu, što je ona i učinila sklapanjem saveza s Rusijom. Nastavno na ovaj savez 1904. je sklopljen Entente Cordiale (na francuskom srdačan pozdrav) između Velike Britanije i Francuske koji je doveo do značajnog poboljšanja odnosa između dvija država. Sljedeći korak prema formiranju konačnog saveza je Anglo-ruska konvencija potpisana 1907. u Sankt Petersburgu i to je stvorilo preduvjete za konačno formiranje Trojne antante koja će stajati nasuprot Trojnom savezu u Prvom svjetskom ratu. Bitno je naglasiti da ovo nisu bili formalni savezi, ali je nakon što su riješili sporove oko kolonija u Africi i Aziji, svakako narasla mogućnost ulaska VB-e u bilo kakve možebitne buduće sukobe u koje bi bili uključeni Francuska ili Rusija. U končanici, to se već i ostvarilo 1911. tijekom Agadirске krize kada su Velika Britanija i Rusija podržale

Francusku protiv Njemačke i na taj način ojačale svoje međusobne veze i dale dodatan podražaj otuđenju između Velike Britanije i Njemačke.²

3. Londonski sporazum

Italija je, iako je zajedno s Njemačkom i Austro-ugarskom tvorila Trojni savez, već par godina prije izbijanja Prvog svjetskog rata 1914. počela raditi na poboljšavanju svojih diplomatskih veza s Francuskom i Velikom Britanijom. Do toga je došlo zbog novog shvaćanja talijanske diplomacije da Italija neće biti u mogućnosti dobiti teritorije koje je željela (Trst, Istru, Zadar i Dalmaciju) i koji su sada bili u posjedu Austrije ako bude pozdržavala Austriju koja je bila njezin tradicionalni neprijatelj kroz 19. stoljeće i proces ujedinjenja Italije. Kao potvrdu da ide u tom smjeru, Italija je 1902. sklopila tajni sporazum s Francuskom, koji se kosio s njezinim tadašnjim članstvom u Trojnom savezu. Nakon ubojstva austrijskog prijestolonasljednika Franje Ferdinanda u Sarajevu 28. lipnja 1914. od strane Gavrila Principa iz organizacije Mlada Bosna počeo se odvijati cijeli niz diplomatskih radnji koje su u konačnici dovele do izbijanja Prvog svjetskog rata mjesec dana kasnije. Mlada Bosna je bila potpomognuta od strane ekstremista iz srpske organizacije pod nazivom Crna ruka i oni su smatrali da će smrću Franje Ferdinanda, koji je ujedno bio i kandidat za austrijsko prijestolje prestati austrijska vladavina nad Bosnom koja ju je anektirala 1908. To ubojstvo je pokrenulo diplomatsku krizu koja se odvijala kroz srpanj i u kojoj su sudjelovale Austro-ugarska, Njemačka, Rusija, Francuska i Velika Britanija. Austrija je smatrala da su srpske tajne službe pomogle u organiziranju atentata na Franju Ferdinanda i htjela je to iskoristiti protiv Srbije jer je željela prestanak srpskog utjecaja u Bosni. Budući da Austrija i nije imala nekih dokaza o umješnosti Srbije u samom atentatu, odlučila joj je 23. srpnja postaviti ultimatum koji se sastojao od 10 točaka, s time da je namjerno postavila jako teške, gotovo nemoguće zahtjeve, s namjerom da sebi stvori prostor

² J. Keegan, 1998, 52

da napadne Srbiju ukoliko ona ne bi ispunila sve zahtjeve. Srbija je ispunila sve zahtjeve osim onaj da Austrija ima pravo sudjelovati u istrazi i suđenju onim Srbima koji su sudjelovali u atentatu, a Austrija je, tvrdeći da nisu ispunjeni njeni zahtjevi, prekinula sve diplomatske veze i objavila rat Srbiji 28. srpnja 1914. što se uzima kao početak Prvog svjetskog rata. Italija je, kao što je i rečeno, bila članica Trojnog saveza, zajedno s Austro-ugarskom i Njemačkom. Međutim, po izbijanju rata, talijanska vlada na čelu s konzervativnim Antoniom Salandrom je 3. kolovoza 1914. odbila staviti svoje trupe na raspolaganju Centralnim silama, jer su smatrali da je Trojni savez imao samo obrambenu ulogu i da je u ovom slučaju Austro-ugarska objavila rat Srbiji, tj. ona je bila agresor. Osim toga, Trojnim savezom je dogovoreno da se Italija i Austro-ugarska moraju, budući da su obe imale pretenzije na prostor Balkana, međusobno konzultirati prije nego što bi išle išta mijenjati na prostoru Balkana. Austro-ugarska je prije objave ultimatumu Srbiji to učinila s Njemačkom, ali ne i s Italijom i nije Italiji htjela pružiti nikakve teritorijalne ustupke prije kraja rata. U Italiji je nakon objave neutralnosti ministar vanjskih poslova Sidney Sonnino odlučio isprobati koja će zaraćena strana Italiji pružiti bolje uvjete za njezin ulazak u rat. Međutim, većina kabineta vlade je bila protiv ulaska u rat i za ostanak u neutralnosti, brojni intelektualci i socijalisti i čak i Benito Mussolini su dali svoj glas za intervenciju u sami rat, a zatim su ih podržali i liberali i nacionalisti. Pregovori Italije s Centralnim silama da ostane neutralna su bili neuspješni jer se nisu uspjeli dogovoriti oko nekih teritorija, tj. Italija je htjela južni Tirol a oni su nudili Trentino, zatim Italija je željela Trst, a Centralne sile su nudile dio Austrijskog primorja, zatim Tunis koji je Italija željela odmah, a Centralne sile su ga bile spremne dati tek nakon završetka rata. Pregovori Italije sa silama Antante su doveli do sklapanja Londonskog sporazuma 26. travnja 1915. kojeg je u ime Italije potpisao talijanski konzul u VB Guglielmo Imperiali. Sporazum su potpisale Francuska, Rusija i Velika Britanija s Italijom i on je bio tajan te su njime sile Antante zapravo pridobile Italiju na svoju stranu u Prvom svjetskom ratu. Prema Londonskom sporazumu, Italija je nakon

pobjede u ratu trebala dobiti Trentino i južni Tirol do Brennerovog prolaza (koji je danas granica između Italije i Austrije), čitavo Austrijsko primorje (uključujući i Trst), Istru bez Rijeke, dio zapadne Karnijole i sjeverozapadnu Dalmaciju zajedno sa Zadrom i većinom otoka, ali bez Splita. Londonski sporazum se sastojao od 16 članaka, a 5 članaka se odnosio na dijelove hrvatske obale. Osim ekspanzije na račun Austro-ugarske, Italiji je obećana ekspanzija na račun Osmanskog carstva i povećavanje njezina kolonijalnog imperija u Africi. Italija je 3. svibnja 1915. i službeno opozvala svoje članstvo u Trojnom savezu. Ulazak Italije u Prvi svjetski rat je imao velike važnosti što se tiče hrvatskog dijela Jadrana jer su joj obećani njegovi dijelovi i Italija će na račun pobjede u Prvom svjetskom ratu kasnije potraživati ono što joj je obećano. Londonski sporazum se može smatrati i „trgovačkim“ sporazumom, ovjerenim od strane međunarodne zajednice jer su sile Antante neutemeljeno raspolagale tuđim teritorijem (u ovom slučaju hrvatskim) za potrebe ostvarenja svojih političko-diplomatskih ciljeva (odnosno u ovom slučaju da pridobe Italiju na svoju stranu u ratu i time si povećaju šansu za pobjedu u istome). Osim toga, u Londonskom sporazumu je vidljiva i naznaka o mogućim srpskim traženjima prema dijelovima hrvatske obale.

4. Završetak Prvog svjetskog rata i Rapallski ugovor

Prvi svjetski rat je završio porazom Centralnih sila (Njemačkoj i Austro-ugarskoj se u toku ratu još pridružile Bugarska i Otomansko carstvo). Hrvatske zemlje su se nalazile u Austro-ugarskoj i za njih su bili bitni mirovni sporazumi koji su sile Antante sklopile s državama koje su nastale raspadom Austro-ugarske, a to su Mađarska i Austrija.

29. listopada 1918. je na sjednici Hrvatskog sabora donesen zaključak o raskidu svih državnopravnih veza Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Ugarskom i Austrijom. Dalmacija, Hrvatska, Slavonija i Rijeka su se proglasile potpuno neovisnom državom prema Austriji i Ugarskoj i na temelju prava na narodno samoodređenje takva nova država stupa u zajedničku narodnu suverenu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je bila shvaćena kao

prijelazna forma do konačnog formiranja jugoslavenske zajednice, tj. do ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom. Do konačnog ujedinjenja je došlo 1. prosinca 1918. i ta država je nosila ime Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Rapallski ugovor je značio konačno rješavanje neriješenog graničnog istočnojadranskog pitanja između Italije i Austro-ugarske, odnosno sada Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, a sklopljen je 12. studenog 1920. u gradiću Rapallu u Italiji. Njime je Italija dobila ono što joj je bilo obećano Londonskim sporazumom iz 1915., dakle on je uvelike utjecao na zaključenje Rapallskog ugovora. Međutim, bitno je naglasiti da je Italija Rapallskim ugovorom „samo“ de iure ostvarila preuzimanje dijela hrvatskog teritorija, jer je ona već tada bila okupirala 34 općine u Dalmaciji. Sa zaključenjem Rapallskog ugovora su jako zadovoljni bili u Parizu i Londonu jer su zahvaljujući njemu bili oslobođeni obveza Londonskog sporazuma. Rapallski ugovor se sastojao od 8 odnosno 9 članaka, a njima se Italiji davalo nepovratno pravo na dijelove istočnojadranskog prostora. Taj prostor je uključivao Trst, Goricu, dio Kranjske, Zadar, otoke Cres, Lošinj, Lastovo, Palagružu i neke manje otočice, a Rijeka je priznata slobodnim i neovisnim gradom. Što se tiče Rijeke, ona je u konačnici bila anektirana Italiji Rimskim aktom od 27. siječnja 1924. i time je bilo riješeno razgraničenje između Kraljevine Italije i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Što se tiče mišljenja hrvatske javnosti oko Rapallskog ugovora, to možemo vidjeti u Ustavu hrvatske seljačke republike (za njezino stvaranje se zalagao Stjepan Radić) kojim je naglašeno da Republika Hrvatska ne priznaje tajni ugovor koji je sklopljen između Kraljevine Italije i Kraljevine Srbije i to bez Hrvatske i protiv Hrvatske. Italija također nije bila zadovoljna Rapallskim ugovorom jer je smatrala da nije dobila dovoljno u teritorijalnom smislu. U tom smislu je važan odnos Pavelić-Mussolini koji je započeo još u lipnju 1927. Naime, tada je Pavelić kao zagrebački gradski zastupnik boravio na sajmu gradova u Parizu te je zatim u povratku iz Pariza otišao u Rim i tamo se susreo s predstavnikom fašističke stranke Robertom Davanzatijem. Pavelić ga je tom prigodom upoznao s teškim stanjem u kojem

su se nalazili Hrvati u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i s njihovim težnjama za uspostavom nezavisne države. Također, Pavelić je Mussoliniju predao Promemoriju kojom se on pristao prilagoditi sferi talijanskim interesa, bilo u vojnom, političkom i ekonomskom pogledu. Pavelić je emigrirao u Italiju 1929. i budući da je imao ranije kontakte je dobio odmah potporu talijanskog političkog vrha. Mussolini je od početka iskazao interes za Pavelićeve namjere i podržavao je svaku akciju koja je bila za rušenje Jugoslavije jer je na taj način smatrao da će lakše doći do realizacije teritorijalnih ustupaka prema Italiji prema Londonskom sporazumu iz 1915.

Rapallski ugovor je bio razvrgnut 1947. mirovnim sporazumom u Parizu.

5. Poraz Jugoslavije i proglašenje NDH

Nezavisna Država Hrvatska (NDH) proglašena je u jeku Hitlerova napada na Jugoslaviju, točnije 10. travnja 1941. godine, i to pod protekcijom nacističke Njemačke i fašističke Italije. Naime, Adolf Hitler se u to vrijeme spremao za napad na SSSR i prije iniciranja tog napada prvo je želio osigurati njemačku pozadinu prema Balkanu. Stoga je on u tu svrhu odlučio krenuti prema Kraljevini Jugoslaviji i Grčkoj. Za Jugoslaviju je odlučio da će je pokušati pridobiti na svoju stranu mirnim putem, odnosno Kraljevina Jugoslavija je pod pritiskom njemačke diplomacije 25. ožujka 1941. godine u Beču pristupila Trojnom paktu, vojno-političkom savezu sastavljenom od Njemačke, Italije i Japana. Zbog gore navedene potrebe u vidu osiguravanja zaleđa Njemačkoj i činjenice da je Jugoslavija u velikoj mjeri snabdjevala Njemačku poljoprivrednim proizvodima, Hitler je Jugoslaviji dao velike ustupke pri njenom stupanju u Trojni pakt. Naime, Jugoslavija je dobila jamstvo na svoju teritorijalnu cjelovitost i suverenitet, obećano joj je da vojska neće prolaziti preko njenog teritorija, da nije dužna pružati nikakvu ratnu pomoć i da će se uzeti u obzir njene pretenzije prema Solunu. Pristupnicu Jugoslavije su u Beču potpisali predstavnici vlade Vladko Maček i Dragiša Cvetković.

Međutim, u Jugoslaviji je ubrzo došlo do nezadovoljstva zbog ulaska Jugoslavije u Trojni pakt. Naime, nezadovoljna je bila javnost (izjava „Bolje rat, nego pakt!“), a nezadovoljna je bila i Velika Britanija, stoga je britanska obavještajna služba pomogla visokim vojnim časticima jugoslavenske vlade u organizaciji državnog udara kojim je zbačena vlada Cvetković-Maček. Zajedno s vojnim udarom su došli i brojni protesti koji su se održali u Beogradu i svim većim gradovima diljem Srbije. Nakon uspješno izvedenog vojnog udara general Dušan Simović, koji je ujedno bio i jedan od organizatora, sastavlja vladu i imenuje Petra Karađorđevića za kralja, koji je u tom trenutku bio maloljetan (kralj Petar II. Karađorđević).³ Svoje mjesto u toj novoj vladi je dobio i Vladko Maček koji je postao potpredsjednikom te nove vlade nakon što mu je Simović obećao poštivanje sporazuma Cvetković-Maček iz 1939. i očuvanje Banovine Hrvatske. Ovakav razvoj događaja je svakako poremetio Hitleru planove jer je sada morao napasti Jugoslaviju, a zbog toga i posljedično odgoditi napad na SSSR za ljeto, gdje ga je u konačnici dočekala zima i otežala mu ratovanje. Iako je nova vlada obećavala Hitleru da neće poništiti stupanje Jugoslavije u Trojni pakt, on im nije vjerovao jer je smatrao da kupuje vrijeme, a svakako se htio i osvetiti Jugoslaviji. Hitler je stoga odlučio da neće gubiti previše vremena i odmah reagira te naređuje početak planiranja napada na Jugoslaviju. Prije samog napada je pozvao i Mađarsku i Bugarsku da sudjeluju i obećao im teritorijalne ustupke na račun Jugoslavije, što su one i prihvatile. Sam napad na Jugoslaviju kodnog imena Pothvat 25 započinje 6. travnja 1941. godine bombardiranjem Beograda te prodiranjem njemačke vojske u Jugoslaviju iz Austrije, Mađarske i Bugarske. Hitler je smatrao da će proveda njegova napada biti brza i uspješna, a u tome je bio u pravu jer se jugoslavenska vojska i nije pretjerano branila, zbog nedostatka oružja, opreme i streljiva i zbog nedovoljne taktičke pripremljenosti i nedostatka motivacije. Jugoslavija nije imala nikakve šanse obraniti se od jakog i moćnog

³ Goldstein, Ivo. Povijest: Hrvatska povijest, sv. 21. Zagreb: Jutarnji list, 2008, str. 367.

neprijatelja, a kao konačan udarac na te ambicije se desio bijeg aktualne jugoslavenske vlade s kraljem Petrom II. i predsjednikom vlade Simovićem u inozemstvo.

Jugoslavenska vojska se držala još tri dana nakon bijega vlade, ali i njena kapitulacija je bila neminovna. U konačnici, Kraljevina Jugoslavija je kapitulirala 17. travnja i njezin teritorij je podijeljen između Njemačke i država koje su joj pomogle u napadu (Bugarska i Mađarska), a dio svog kolača je dobila i Italija. Podjela je izvršena na način da je područje Srbije zauzela Njemačka, Bugarska je dobila velik dio današnje Sjeverne Makedonije i manje dijelove današnjeg Kosova, Mađarska Bačku, Međimurje i južnu Baranju, dok je Italija kasnijim Rimskim ugovorima anektirala velika područja Dalmacije.

Osim toga, neki granični dijelovi Kraljevine Jugoslavije (a danas manji dijelovi Sjeverne Makedonije te veći dijelovi Kosova) su pripojeni Albaniji pod talijanskom upravom, a pod talijansku upravu je potpala i današnja Crna Gora, a područje današnje Slovenije je razdijeljeno između Njemačke i Italije. Nakon što je bila izvršena teritorijalna podjela Kraljevine Jugoslavije, sada je ostalo za odrediti tko će vladati u Hrvatskoj. Hitlerov favorit je bio Vladko Maček jer je Hrvatska seljačka stranka pod njegovima vodstvom bila daleko najpopularnija stranka u Hrvatskoj, pa je Hitler smatrao da bi vladavina Mačeka unijela mir i sigurnost u Hrvatskoj. Na taj način se Hitler želio osigurati za buduća vremena jer nije htio da u budućnosti dođe do možebitnih političkih nesigurnosti ili vojnih udara na tom prostoru oko kojih bi on morao voditi računa. Maček, iako je bio za nezavisnu Hrvatsku, nije htio da u ostvarivanju tog cilja mora na bilo koji način imati kontakt s totalitarnim režimima i zbog toga nije pristao na Hitlerovu ponudu. U tom trenutku Benito Mussolini dolazi s prijedlogom da se za tu funkciju iskoristi Ante Pavelić koji se u to vrijeme nalazio u Italiji, a tamo je bio prisiljen pobjeći iz Kraljevine Jugoslavije zbog iskazivanja opozicije političarima iz Beograda, za koje je on tvrdio da nanose štetu narodima Jugoslavije, a samim time i hrvatskom narodu i njegovim interesima. Pavelić je, dok je boravio u Italiji, osnovao 1929. „Ustašu-hrvatsku revolucionarnu

organizaciju“, skraćeno UHRO. Odnosi između Pavelića i Mussolinija sežu još u 1927., dakle još prije Pavelićeva odlaska u emigraciju, kada je Pavelić, koristeći svoju funkciju potpredsjednika Hrvatske pravaške stranke, poslao Mussoliniju predmemoriju u kojoj traži od Kraljevine Italije podršku u uspostavi nezavisne hrvatske države, a zauzvrat nudi priznavanje talijanske prevlasti na Jadranu i odricanje Hrvatske od držanja mornarice na Jadranu. Mussolini je predložio Pavelića jer je smatrao da se preko njega može domoći do hrvatskog dijela Jadrana i stoga ga je nakon vojnog udara u Beogradu 1941. pozvao da dođe iz Firence u Rim, upravo na temelju njihovog odnosa iz 1927. jer je smatrao da na njega može računati. Na tom razgovoru je izrekao potporu ustašama u smislu preuzimanja vlasti na hrvatskom području uz ispunjavanje prethodnog uvjeta, a to je da se zadovolje talijanske pretenzije na hrvatski dio Jadrana. Dakle, upravo ono o čemu su pričali još 1927. Adolf Hitler i nije bio baš najveći pristalica Ante Pavelića jer je smatrao da Vladko Maček uživa daleko veći ugled u hrvatskom narodu od njega, ali je u nedostatku opcija (Maček ga odbio) nevoljko pristao na Mussolinijev prijedlog i uzeo Antu Pavelića za svog suradnika. Nakon što je riješeno pitanje oko izbora onog koji će vladati, tj. biti suradnik, više nije bilo prepreka te je 10. travnja 1941. proglašena NDH. Tada je Slavko Kvaternik, opunomoćenik Pavelića proglasio na Radio Zagrebu novu državu uz nazočnost opunomoćenika vlade Trećeg Reicha Edmunda Veessenmayera. Uz tu prigodu, pročitana je i Mačekova izjava, koji je pozvao hrvatsku narod da prihvati novu vlast. Maček je ubrzo, kako se razvijala politička situacija u NDH počeo ukraćivati podršku novoj vlasti, zajedno s velikom većinom članova i pristaša HSS-a, tj. jedino je manji broj nižih dužnosnika davao podršku novoj vlasti. Pavelić je nakon dolaska u Zagreb 16. travnja 1941. ubrzo započeo s raspodjelom vlasti, točnije formirao je izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast u novonastaloj državi, a sebi je izabrao titulu poglavnika NDH i proglašen je premijerom, a određeno vrijeme je bio i ministar vanjskih poslova. Ante Pavelić je već u lipnju odlučio zaštititi ustaški pokret, odnosno stati na kraj svima onima koji su ga mogli ugroziti, pa je tako zabranio rad svim političkim strankama i nekim

organizacijama. Također, i Vladko Maček je platio ceh svojeg negodovanja prema postupcima nove vlasti te je u listopadu 1941. bio uhićen i poslan u logor Jasenovac, a njegovom HSS-u je, kao i svim ostalim strankama u državi, bio zabranjen rad. S proglašenjem NHD, ustaše su smatrale da je ispunjen višestoljetni hrvatski san o proglašenju vlastite nezavisne države na hrvatskom povijesnom području. Međutim, bitno je naglasiti da je njen suverenitet (a on je povezan s nezavisnošću) bio bitno ograničen za cijelo vrijeme njezinog postojanja. Naime, poglavnik Ante Pavelić i njegov ustaški pokret su vladali državom ali su u tome morali surađivati s nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom. Dakle, država NDH i je bila u teoriji nezavisna, ali je u praksi morala surađivati s daleko moćnijim državama u tom trenutku i nekada slijediti njihove smjernice u odlučivanju oko nekih stvari, a uz to, da bi stekla takvu vrstu nezavisnosti, morala je žrtvovati neke dijelove svojeg teritorija, odnosno ustupiti ih Kraljevini Italiji.⁴

6. Rimski ugovori

U Rimu je 18. svibnja 1941. došlo do potpisivanja Rimskih ugovora između Ante Pavelića i Benita Mussolinija, odnosno vođa NDH i Kraljevine Italije. Rimski ugovori su se zapravo sastojali od tri zasebna dokumenta. Prvi od njih, pod nazivom Ugovor o određivanju granica, se kao što mu i sam naziv glasi, odnosio na definiranje granica između NDH i Kraljevine Italije. Njime su u sastav Kraljevine Italije ušli kotarevi Čabar, Kastav, Sušak i dio kotara Delnice te otoci Krk i Rab, dok su iz Dalmacije izuzeti Split, Šibenik i Trogir, a iz zaleđa Benkovac. Što se tiče dalmatinskih otoka, u granicama NDH su samo ostali Brač i Hvar. Nadalje, u sastav Kraljevine Italije je ušla i čitava Boka kotorska zajedno s dijelom južnih Konavla. Drugi dokument je nosio naziv Sporazum o pitanjima vojnog značaja, a njime je dogovoreno razvojačenje obalnog područja koje je pripalo Hrvatskoj prema prvom dokumentu Rimskih

⁴ I. Goldstein, 2008, 362-369

ugovora. Taj pojas je obuhvaćao Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Liku, Hercegovinu te dijelove Dalmacije koju su ostali Hrvatskoj. Dakle, hrvatska strana nije imala pravo uspostavljanja vojnih uporišta na tim dijelovima, a osim toga nije smjela niti imati mornaricu na svom dijelu Jadrana, nego samo pomorsku redarstvenu i rizničku službu. Trećim dokumentom, naziva Ugovor o jamstvu i suradnji između Kraljevine Italije i NDH, je Italija dala jamstvo na 25 godina za nezavisnost i teritorijalni integritet NHD. Osim toga, Ante Pavelić je ponudio i hrvatsku krunu vojvodi od Spoleta, Aimoneu di Savoia-Aosta, koji je tada bio pripadnik talijanske kraljevske kuće, pa se zbog toga u svim tim dokumentima NDH službeno vodila pod imenom Kraljevina Hrvatska.⁵ Vojna kapitulacija Italije, koja je bila potpisana 3. rujna 1943., a objavljena 8. rujna je za Pavelića značila mogućnost revidiranja granica uspostavljenih Rimskim ugovorima iz svibnja 1941., a ujedno i prilika da se odbaci sporazum iz Rapalla iz 1920. Cilj je, dakle bio vratiti Hrvatskoj Istru, Rijeku i Zadar. U tom kontekstu Pavelić je 10. rujna 1943. potpisao državnopravnu izjavu o stavljanju izvan snage Rimskih ugovora. Na temelju svih tih zbivanja, vlada NDH, a i izvršni odbor ZAVNOH-a, donose 20. rujna 1943. odluku o pripojenju svih hrvatskih krajeva koji su tada bili pod talijanskom upravom, međutim te su odluke bile samo deklarativne naravi.

7. Razrješenje i kraj rimskih ugovora

Nakon objave kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine, hrvatska je vlada izdala niz odluka i proglašenja, od kojih je najvažnija Državno-pravna izjava o razrješenju Rimskih ugovora.

„Dne 18. svibnja 1941. sklopljeni su između hrvatske vlade i talijanske vlade Rimski ugovori i to: Ugovor o određivanju granica između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije, ugovor o jamstvu i suradnji između Nezavisne države Hrvatske i Kraljevine Italije, sporazum o pitanjima vojničkog značaja, koja se odnose na jadransko primorsko područje, te izmjena

⁵ B. Krizman, 1986, 468-474

pisama glede upravnog uređenja općine Split i otoka Korčule. Ni jedne obveze iz Rimskih ugovora nije talijanska vlada sa svoje strane izvršila, napose ne u pitanju granica, jamstva za političku nezavisnost i teritorijalnu cjelovitost, te upravnog uređenje općine Split i otoka Korčule, pa uslijed toga ugovori nisu nikada ni stupili u život. Naprotiv, svi oni probici Nezavisne Države Hrvatske, koji su gornjim ugovorima imali biti zaštićeni, bili su sa strane Kraljevine Italije trajno povrjeđivani. Ovi ugovori bili su sklopljeni uz izričitu napomenu o članstvu ugovarajućih stranaka u novom evropskom poretku. Nakon što je Kraljevina Italija bez znanja i pristanka svojih saveznika utanačila primirje sa neprijateljskom ratujućom strankom, i time se izdvojila od dosadašnjih saveznika, nema nikakve stvarne ni pravne mogućnosti, da bi i unaprijed sa strane Kraljevine Italije ti ugovori bili u život privedeni. S tih razloga kao podpisnik tih ugovora izjavljujem, da oni nemaju nikakove obvezatnosti za Nezavisnu Državu Hrvatsku."

Nakon što je Pavelić dao ovu izjavu vlada NDH uputila ju je vladama njemačkog Reicha, Carevine Japana, Kraljevine Mađarske i Republike Finske na njemačkom jeziku, vladi Carevine Bugarske i Slovačkoj republici na hrvatskom jeziku, a vladama Kraljevine Italije, Španjolske Države i Kraljevine Rumunjske na francuskom jeziku. Također, 10. rujna 1943. imenovani su Poglavnikovim odredbama ministar za oslobođene krajeve i glavari građanske uprave, i to: Glavar građanske uprave za područja oslobođene Dalmacije te velikih župa Bribir i Sidraga i Cetina sa sjedištem u Splitu, te glavar građanske uprave za oslobođeno područje Gorskog kotara, Hrvatskog Primorja i Istre, te za područje velikih župa Modruš, Vinodol i Podgorje, Gacka i Lika sa sjedištem u gradu Sušak-Rijeci.

Pavelić je iskoristio primirje sklopljeno između Italije i Saveznika, te je 10. rujna 1943. jednostrano poništio neravnopravne i nepravedne Rimske ugovore. U njegovoj Državnopravnoj izjavi o razrješenju Rimskih ugovora navodi se sljedeće: "...Ni jedne obveze iz ovih Rimskih ugovora nije talijanska vlada sa svoje strane izvršila, napose ne u pitanju granica, jamstva za

političku nezavisnost i teritorijalnu cjelovitost te upravnog uređenja općine Split i otoka Korčule, pa uslijed toga ovi ugovori nikada nisu stupili u život. Naprotiv svi oni probitci Nezavisne Države Hrvatske, koji su gornjim ugovorima imali biti zaštićeni, bili su sa strane Kraljevine Italije trajno povređivani. Ovi su ugovori bili sklopljeni uz izričitu napomenu o članstvu ugovarajućih stranaka u novom europskom poretku. Nakon što je Kraljevina Italija bez znanja i pristanka svojih saveznika utanačila primirje s neprijateljskom ratujućom strankom, i time se izdvojila od dotadašnjih saveznika, nema nikakve stvarne ni pravne mogućnosti da bi i unaprijed sa strane Kraljevine Italije ti ugovori bili u život provedeni. S tih razloga kao potpisnik tih ugovora izjavljujem, da oni nemaju nikakve obvezatnosti ni za Nezavisnu Državu Hrvatsku." Pavelić je uz ovu izjavu dao i „Izjavu o bezobvezatnosti označenja hrvatskog kralja“, a mjesto hrvatskog kralja je bilo 1941. godine ponuđeno vojvodi od Spoleta. Sljedeći korak se dogodio 20. rujna 1941. kada je hrvatska vlada prekinula diplomatske odnose s talijanskom vladom na čelu s maršalom Pietrom Badogliom. Zatim je na sjednici vlade od istog datuma jednostrano protegnuta državna uprava na neka hrvatska područja i to "bez razlike, da li su prije pripadala bivšoj Jugoslaviji ili Italiji". Tu se spominju područja Splita i Kotora, Zadra, Rijeke i hrvatskoga dijela Istre. ⁶

⁶ J. Milat, 2016, 80-95

8. Zaključak

Razdoblje 20. stoljeća je bilo jako intenzivno za Hrvate i njihov dio Jadrana. Naime, došlo je do velikih promjena jer je na kraju jednog velikog sukoba koji je obilježio ovo stoljeće, Prvog svjetskog rata, došlo do raspada Austro-ugarske kao državne zajednice. Upravo je dotadašnji Austro-ugarski saveznik Italija iskazala svoje zanimanje za hrvatski dio Jadrana još prije početka Prvog svjetskog rata, i čak je i uvjetovala svoj ulazak u isti na stranu sila Antante, ukoliko joj se obeća hrvatski dio Jadrana, tj. njegovi dijelovi. To se sve dogovorilo Londonskim sporazumom 1915., kada su velike sile Francuska, Velika Britanija i Rusija na nepravedan način raspolagale, tj. trgovale tuđim državnim teritorijem. Upravo je ta strana na čiju je Italija stala izvojevala pobjedu u Prvom svjetskom ratu i ona je htjela dobiti ono što joj je bilo obećano. Hrvati u međuvremenu ulaze u novu državnu zajednicu, u Državu Slovenaca, Hrvata i Srba 1. listopada 1918. te ubrzo nakon toga u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, nastalu ujedinjenjem Države SHS s Kraljevinom Srbijom. Ta nova država sklapa 1920. u Rapallu ugovor kojim se konačno riješilo pitanje granice i kojim je Italija *de jure* ostvarila preuzimanje dijela hrvatskih teritorija. Krajem 20-ih godina 20. stoljeća na scenu stupa jedna od ključnijih osoba hrvatske povijesti u periodu oko Drugog svjetskog rata, a to je Ante Pavelić. Naime, u Drugom svjetskom ratu se Jugoslavija našla na putu nacističkoj Njemačkoj i nakon njezina osvojenja je trebalo postaviti osobu od povjerenja i tu je vođa fašističke Italije Benito Mussolini postavio Pavelića jer je Hitlerov favorit Maček odbio tu funkciju. Pavelić i Mussolini su imali kontakte još od 1927., odnosno 1929. kada je Pavelić izbjegao u Italiju, a našli su se radi zajedničkih interesa. Naime, Pavelić je težio uspostaviti nezavisne Hrvatske, a Mussolini je svakako podržavao svaku akciju koja je išla prema raspadu Jugoslavije jer je Italija bila nezadovoljna onim što je dobila Rapallskim ugovorom, tj. dobila je manje od obećanog Londonskim sporazumom. Upravo je Rimskim ugovorima zaključenima 18. svibnja 1941. došlo i do finaliziranja suradnje između dviju strana, točnije obje strane su Rimskim

ugovorima ostvarile svoje ciljeve koji su već bili istaknuti prilikom prvog kontakta između Mussolinija i Pavelića ostvarenog još 1927. godine. Naime, Pavelić je ostvario san hrvatskog naroda o nezavisnoj državi, s time da je na to dobio jamstvo za sljedećih 25 godina na koliko su Rimski ugovori bili zaključeni, a Mussolini je ispunio talijanske pretenzije na hrvatski dio Jadrana, točnije ispravio je talijansko nezadovoljstvo s onime što je Italija dobila u Rapallu 1920. godine. U konačnici, situacija se mijenja s porazom Italije u Drugom svjetskom ratu, što Pavelić iskorištava i stavlja Rimske ugovore izvan snage 10. rujna 1943.

9. Popis literature

B. Krizman, 1986, *Ante Pavelić i Ustaše*, Globus: Zagreb, 1986.

I. Goldstein, 2008, *Hrvatska 1918.-2008.*, Znanje, 2008.

C. Clark, 2013, *The sleepwalkers: how Europe went to war in 1914*, New York: Harper, 2013.

J. Keegan, 1998, *The First World War*, Hutchinson, 1998.

J. Milat, 2016, *Rimski ugovori - Kraljevina Italija, Kraljevina Hrvatska (NDH)*, Split: Udruga antifašista i antifašističkih boraca Splita, 2016.